

Особливості властивостей темпераменту студентів, що займаються в групах спортивно-педагогічного удосконалення

С. Г. Приймак

Чернігівський національний педагогічний університет імені Т. Г. Шевченка, м. Чернігів, Україна
Corresponding author. E-mail: spriimak@mail.ru

Paper received 15.02.17; Revised 18.02.17; Accepted for publication 20.02.17.

Анотація. У роботі вивчалися темпераментальні особливості студентів чоловічої статі у віці 17 – 23 роки, які займаються в групах спортивно-педагогічного удосконалення з боксу, кікбоксингу, біатлону, волейболу. Виявлено, що за рівнем екстраверсії та інтроверсії, емоційною стійкістю та нейротизмом студенти відрізняються рівнем прояву тієї або іншої риси. У екстравертів, в порівнянні з інтровертами вище емоційна стабільність і вірогідно менше ступінь домінування процесів гальмування та більша швидкість розвитку збудження.

Ключові слова: освітній процес, студенти, темперамент.

Вступ. Удосконалення системи підготовки кадрів вимагає пошук нових, сучасних підходів до навчально-виховного та освітнього процесу, що забезпечить належний рівень оволодіння основними професійними здібностями майбутнього фахівця. Особливо актуальною дана проблема є в галузі фізичного виховання у зв'язку з застосуванням головного засобу – фізичної вправи, яка повинна бути суворо регламентована за тривалістю, інтенсивністю та іншими складовими дозування фізичних навантажень. Дана передумова є основною при підготовці фахівців, які повинні мати високий рівень професіоналізму та компетентності в своїй сфері діяльності, оскільки фізичне удосконалення напряму пов'язано зі здоров'ям людини.

Розширення і оновлення освітнянського діапазону вимагає створення нових технологій професійної підготовки фахівців фізичного виховання та спорту, спрямованих на підвищення кваліфікації, професійної компетентності, конкурентоспроможності відповідно до зростаючих умов на ринку праці [2].

На думку науковців, важливого значення набуває професійна підготовка майбутніх фахівців фізичного виховання та спорту саме у ВНЗ, де забезпечується спрямування навчально-виховного і освітнього процесів, набуття майбутніми фахівцями спеціальних знань, умінь і навичок, розвиток професійно значущих якостей особистості майбутнього фахівця фізичного виховання та спорту, її інтелектуального потенціалу, можливостей, інтересів, нахилів, мотивів і ціннісних настанов [2, 6]. Для майбутнього фахівця з фізичного виховання одним з пріоритетних напрямків підготовки є досягнення високих спортивних результатів з обраного виду спортивно-педагогічної діяльності, що дозволить досконали володіти засобами та методами навчання при здійсненні професійної діяльності як в навчально-виховному так і освітньому процесі. При цьому, одним з найважливіших принципів побудови навчально-виховного та освітнього процесів є відповідність навантажень поточному функціональному стану і індивідуальним особливостям особистості.

Для оцінки функціонального стану індивідууму одними з найбільш прогностичних є показники, що характеризують функціональний стан ЦНС і які формують темпераментальні особливості особистості. Отримані показники можуть, одночасно, бути важливим маркером при відборі, а визначення функціона-

льного стану ЦНС є дієвим інструментом управління навчально-виховним та освітнім процесом і психофізичним станом здоров'я учнів та студентів [5].

Короткий огляд публікацій по темі свідчить, що об'єктивними критеріями поточного функціонального стану ЦНС і темпераменту людини є показники сенсомоторних реакцій різного ступеня складності [5], співвідношення екстра-інтроверсії, сили, рухливості, врівноваженості нервових процесів та похідних цих параметрів. Індивідуальні особливості, значною мірою, визначають поведінку, діяльність і розвиток особистості, що вимагає від фахівця знань щодо механізмів виникнення і специфіки індивідуальних відмінностей, вміти виявляти їх напрямок реалізації та базис функціонування [4, 5].

Особливості типу вищої нервової діяльності (ВНД) і властивості темпераменту давно привертають увагу дослідників. Висунуто безліч теорій і методів вивчення особливостей темпераменту людини. Тим не менше, отримані ними дані вкрай суперечливі, наприклад, припущення про базис темпераменту [3, 7] і тільки глибоке вивчення цього питання дозволить виявити і правильно інтерпретувати специфіку зв'язку типу ВНД та властивостей темпераменту, що забезпечить індивідуальне раціональне співвідношення засобів і методів навчання в навчально-виховному і освітньому процесі.

Виходячі з вищевказаного, тільки всебічне знання особистості учнівської та студентської молоді може стати основою для індивідуалізації системи спортивно-педагогічного удосконалення [4].

У зв'язку з цим, **метою даного дослідження** було вивчення темпераментальних особливостей студентів, що займаються в групах спортивно-педагогічного удосконалення різних спеціалізацій.

Матеріали та методи. Дослідження проведені упродовж грудня 2010 р - березня 2013 р на базі лабораторії психофізіології м'язової діяльності Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка у відповідності до Зведеного плану науково-дослідної роботи на 2011-2015 рр. Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту за напрямом наукових досліджень – П. «Методологічні та організаційно-методичні основи раціональної підготовки спортсменів». В дослідженні брали участь студенти чоловічої статі у віці 17 – 23 роки, які відвідують групи спортивно-педагогічного удосконалення

з боксу, кікбоксінгу, біатлону, волейболу. Всього обстежено 89 осіб, з яких - 38 студенти масових спортивних розрядів (I-III розряди), 46 кандидатів у майстри спорту України і майстрів спорту України, 5 Заслужених майстрів спорту України, майстрів спорту Міжнародного класу України.

Визначення екстра-інтроверсії і нейротизму як бази темпераменту проводилося за допомогою особистісного опитувальника Айзенка (Eysenck Personality Inventory, або EPI) [1]. За допомогою методик Ч. Спілбергера [1], В.М. Русалова (ОФДВИ) [1], Я. Стреляу [1] визначали рівень особистісної тривожності, особливостей «предметно-діяльнісного» (психомоторної і інтелектуальної сфери) і «комунікативного» аспектів темпераменту, властивостей нервової системи: сили процесів збудження і гальмування (КС), функціональну рухливість нервових процесів (ФРНП).

Для оцінки функціонального стану різних ділянок кори головного мозку використовували психомоторні методики. На хронорефлексометрії "Нейротест-01" (автор і розробник – С. Г. Приймак) реєстрували латентні періоди простих рухових реакцій на світло (ЛП ЗМР), а також час та реакції вибору двох із трьох подразників (ЛП ЗМР₂₋₃) для правої (ЛП ЗМР₂₋₃ Пр) і лівої руки (ЛП ЗМР₂₋₃ Лів).

Для визначення функціонального стану та витривалості центральної нервової системи застосовувалась методика Т. Д. Лоскутової з розрахунком функціонального рівня системи (ФРС), рівня функціональних можливостей (РФВ), рівня реакції (РР) [5]. З метою визначення врівноваженості нервових процесів застосовували реакцію на рухомий об'єкт (РРО) [1].

Статистичну обробку фактичного матеріалу здійснювали за допомогою програми Microsoft Office Excel. Для кількісних вимірів розраховувалися такі статистичні характеристики, як середнє арифметичне (М), стандартна помилка вибіркового середнього (m). При інтерпретації матриць інтеркореляції в розрахунок брали достовірні коефіцієнти з діагностичною ($r \geq 0,3$) і прогностичною ($r \geq 0,7$) цінністю.

Результати та їх обговорення. При вивченні темпераментальних особливостей досліджуємі були розділені на дві групи в залежності від домінування екстраверсії або інтроверсії. У кожній з цих груп було відокремлено підгрупи емоційно стабільних і емоційно нестабільних, які сформували 4 групи досліджуваних, кожна з яких відповідає певному типу темпераменту: сангвініки (екстраверти) і флегматики (інтроверти) – емоційно стабільні; холерики (екстраверти) і меланхоліки (інтроверти) – емоційно нестабільні (рис. 1). Виходячи з цього, за рівнем емоційної стабільності досліджуємі, умовно, були розділені на дві групи, при цьому екстравертів було значно більше (74,28%), на відміну від інтровертів (25,68%) (табл. 1). За рівнем екстраверсії та інтроверсії, емоційною стійкістю та нейротизмом студенти відрізняються проявом тієї або іншої риси. Так, найбільша кількість досліджуємих формується з екстравертів, загальна кількість яких складає 77,38%, яких (за шкалою «емоційна стійкість-нейротизм»), більше в групі емоційно стійких (77,3-86,7%), та менша – з перевагою нейротизму (13,3-22,7%). Найбільшу групу екстравертів (77,3-81,8%) та «емоційно стійких» (77,3-86,7%) формують студенти,

які спеціалізуються у боксі, кікбоксінгу та біатлоні (табл. 1).

Таблиця 1. Співвідношення студентів різних груп спортивно-педагогічного удосконалення за типом темпераменту, екстраверсією та інтроверсією, емоційною стійкістю та нейротизмом, %

Спеціалізація	Екстраверсія-інтроверсія		Емоційна стійкість-нейротизм		Тип темпераменту			
	Екстраверти	Інтроверти	Емоційна стійкість	Нейротизм	Холерики	Сангвініки	Меланхоліки	Флегматики
Біатлон	81,8	18,2	77,3	22,7	18,2	63,6	4,5	13,6
Бокс	77,3	22,7	77,3	22,7	13,6	63,6	9,1	13,6
Кікбоксінг	80,0	20,0	86,7	13,3	13,3	66,7	0,0	20,0
Волейбол	72,0	28,0	56,0	44,0	28,0	44,0	16,0	12,0
М	77,78	22,23	74,33	25,68	18,28	59,48	7,40	14,80

За рівнем інтроверсії та нейротизму найбільшу кількість студентів представляють волейболісти, з яких - 28,0% є інтровертами і 44,0% мають перевагу за шкалою нейротизму.

Визначення рівня особистісної (генетичної) тривожності (за Ч. Спілбергером), як і нейротизму, вказує на концентрацію студентів-волейболістів в групі з помірною (84%) та високою тривожністю (12%), на відміну від студентів інших видів спеціалізацій, які, в основному мають низькі (31,82-46,67%) та помірні (53,33-68,18%) значення цього рівня. При цьому, у волейболістів, тільки один студент має низький рівень генетичної тривожності (табл. 2). За типом темпераменту в групі студентів, які спеціалізуються у біатлоні, боксі та кікбоксінгу переважають сангвініки (63,6-66,7%), найменша кількість представників - меланхоліки (4,5-9,1%). При цьому, серед студентів-кікбоксерів меланхолічного типу темпераменту не виявлено.

Таблиця 2. Співвідношення студентів різних груп спортивно-педагогічного удосконалення за рівнем особистісної (генетичної) тривожності (M±m, n=84)

Спеціалізація	низька тривожність		помірна тривожність		висока тривожність	
	К-сть	%	К-сть	%	К-сть	%
Біатлон	7	31,82	15	68,18	не виявлено	
Рівень тривожності, ум. од.	27,86±2,16		37,47±3,89			
Бокс	5	22,73	15	68,18	2	9,09
Рівень тривожності, ум. од.	26,80±2,24		34,53±2,17		47,00±0,00	
Кікбоксінг	7	46,67	8	53,33	не виявлено	
Рівень тривожності, ум. од.	28,29±1,47		36,13±2,44			
Волейбол	1	4,00	21	84,00	3	12,00
Рівень тривожності, ум. од.	28,00±0,00		37,00±3,14		49,33±3,78	

Окрему групу складають волейболісти у яких співвідношення типів темпераменту дещо відрізняється від студентів інших спеціалізацій, а саме: 28,0% волейболістів – холерики (13,3-18,2% – інші спеціалізації); 44,0% – сангвініки (63,6-66,7% – інші спеціалізації); 16,0% – меланхоліки (4,5-9,1% – інші спеціалізації); 12% – флегматики (13,6-20,0% - інші спеціалізації).

Виходячи з викладеного, можна стверджувати, що більшість студентів мають холеричний та сангвінічний тип темпераменту, незважаючи на групу спортивно-педагогічного удосконалення.

Для визначення нейродинамічного базису темпераменту, у відповідності до шкали Айзенка, нами були відокремлені дві групи студентів з вираженими властивостями інтроверсії (n = 52) та екстраверсії (n = 19) (табл. 3).

Таблиця 3. Нейродинамічні показники та властивості темпераменту у екстравертів та інтровертів

Показники	Екстраверти (M±m)	Інтроверти (M±m)	ΔM	ΔM, %
Емоційна стабільність-нейротизм, бали	9,20±1,63	10,33±1,68	-1,13	-12,29
ФРНП, мс.	217,32±15,34	226,68±21,34	-9,36	-5,00
ФРС, ум. од.	5,56±0,19	5,45±0,18	0,11	1,98
КС, ум. од.	1,18±0,09	1,11±0,12	0,07	5,94
РРО, мс	-16,06±3,72	-12,35±1,07	3,71	24
ЛП ЗМР, мс	178,63±4,71	174,63±6,88	4,00	3,00
ЛП ЗМР ₂₋₃ , мс	323,48±14,43	328,08±18,60	-4,60	-1,43
ЛП ЗМР ₂₋₃ Пр, мс	308,30±12,68	310,82±11,20	-2,52	-1,00
ЛП ЗМР ₂₋₃ Лів, мс	336,50±9,69	342,64±9,18	-6,14	-2,00

Виходячи з результатів власних досліджень (табл. 3), у екстравертів, при порівнянні з інтровертами вище емоційна стабільність і вірогідно менша ступінь домінування процесів гальмування (за реакцією на рухомий об'єкт). Латентний період зоровомоторної реакції вибору для лівої руки у цієї групи коротший, що з тенденцією до збільшення функціональної рухливості нервових процесів вказує на більшу швидкість розвитку збудження.

Вивчення кореляційних взаємозв'язків свідчить, що у всіх групах рівень екстраверсії або інтроверсії на досить високому рівні корелює з емоційною стійкістю (r = -0,31, p<0,01) (табл. 4).

Таблиця 4. Кореляційні взаємозв'язки показників нейрота психодинаміки студентів різних груп спортивно-педагогічного удосконалення

Показник	1	2	3	4	5	6
1 Екстра-інтроверсія						
2 Емоційна стійкість-нейротизм	-0,310**					
3 Сила процесів збудження	0,210	-0,312**				
4 Сила процесів гальмування	0,149	-0,257*	0,446***			
5 Рухливість нервових процесів	0,260*	-0,369***	0,549***	0,352**		
6 Особистісна (генетична) тривожність	-0,235	0,650***	-0,324**	0,327**	0,284**	
7 Індекс загальної емоційності (за В. М. Русаловим)	-0,334**	0,578***	-0,273*	-0,215	-0,267*	0,494***

Примітка: статистична значущість коефіцієнтів кореляції Пірсона на рівні *p<0,05; **p<0,01; ***p<0,001

Негативний характер залежності свідчить про зниження емоційної стійкості у інтровертів на фоні високої генетичної тривожності. Для тривожних осіб притаманний високий рівень емоційності, що і пояснює значну кількість студентів-волейболістів, які мають високий рівень нейротизму, на відміну від студентів інших спеціалізацій. Волейбол, як ігровий вид спорту, характеризується високим рівнем емоційної напруги, швидкою зміною обставин і характеру взаємодії між учасниками, що і обумовлює командний вид спортивного діяльності, на відміну від видів спорту, де взаємодія між учасниками є менш важливою, зокрема боксі, кікбоксінгу, біатлоні.

Таблиця 5. Нейродинамічні показники та властивості темпераменту у емоційно стабільних та схильних до нейротизму студентів

Показники	емоційно стабільні (M±m)	емоційно нестабільні (M±m)	ΔM	ΔM, %
Екстраверсія, бали	9,43±1,42	10,50±1,2	1,01	10,19
Інтроверсія, бали	6,35±1,87	8,80±1,48	2,45	27,85
ФРНП, ум. од.	64,57±6,57	56,70±8,10	-7,87	-13,89
ФРС, ум. од.	5,51±0,32	5,52±0,38	0,01	0,20
КС, ум. од.	1,17±0,15	1,20±0,17	0,03	2,26
РРО, мс	-12,60±5,68	-14,27±3,61	-1,67	11,68
ЛП ЗМР, мс	178,78±7,77	180,70±6,60	1,91	1,06
ЛП ЗМР ₂₋₃ , мс	321,85±37,56	331,01±27,30	9,16	2,77
ЛП ЗМР ₂₋₃ Пр, мс	305,82±31,85	312,65±26,73	6,83	2,19
ЛП ЗМР ₂₋₃ Лів, мс	335,17±52,19	348,11±45,84	12,94	3,72

У інтровертів, крім цього, спостерігаються значущі кореляційні зв'язки між інтроверсією, рухливістю нервових процесів (r=0,260, p<0,05) і латентним періодом реакції вибору (r=0,196, p<0,05). Такі залежності можуть свідчити про інертність процесів збудження і (або) гальмування у даної групи, зниженні рівня фонові активності і зсуві балансу в бік гальмування. Крім іншого, ці процеси призводять до зниження комунікативної активності суб'єкта [5].

Для вивчення нейродинамічного базису емоційної стабільності та нейротизму, у відповідності зі шкалою Г. Айзенка, ми відокремили дві групи студентів: схильних до нейротизму (n=16) та емоційно стабільних (n=55) (табл. 5).

Результати власних досліджень вказують, що емоційно стабільні студенти відрізняються більш низьким рівнем інтроверсії (табл. 5), при цьому показник екстраверсії не виявляє достовірних відмінностей. Функціональна рухливість нервової системи у них більше при меншому зрушенні балансу нервових процесів в бік гальмування, що ймовірно, на фоні високої генетичної тривожності і обумовлює зменшення швидкості сенсомоторної реакції вибору у порівнянні з емоційно нестабільними особами (табл. 5).

Висновки

1. Найбільша кількість досліджуваних формується з екстравертів, яких, за шкалою «емоційна стійкість-нейротизм» більше в групі емоційно стійких, та мен-

ша – з перевагою нейротизму. При цьому, найбільшу групу екстравертів та «емоційно стійких» формують студенти, які спеціалізуються у боксі, кікбоксінгу та біатлоні.

2. У екстравертів, в порівнянні з інтровертами вище емоційна стабільність і вірогідно менше ступінь домінування процесів гальмування та більша швидкість розвитку збудження. Для тривожних осіб притаманний високий рівень емоційності, що і пояснює значну

кількість волейболістів, які мають високий рівень нейротизму, на відміну від студентів інших спеціалізацій.

3. Емоційно стабільні студенти відрізняються більш низьким рівнем інтроверсії, при цьому, показник екстраверсії не виявляє достовірних відмінностей. Функціональна рухливість нервових процесів у них більше при меншому зрушенні балансу нервових процесів в бік гальмування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ильин Е. П. Дифференциальная психофизиология / Евгений Павлович Ильин. - СПб.: Питер, 2001. - 464 с. - (Серия «Учебник нового века»).
2. Кульчицька Ірина. Роль та значення дисципліни «спортивно-педагогічне вдосконалення» в підготовці студентів до професійної діяльності /Ірина Кульчицька// Фізична культура, спорт та здоров'я нації: зб. наук. праць / Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського. - Вінниця : «Планер», 2015. - Вип. 1. - С. 332-335.
3. Мерлин В.С. Очерк теории темперамента / Вольф Соломонович Мерлин; Акад. педагог. наук РСФСР. - М.: Просвещение, 1964. - 304 с.
4. Носко М. О. Особливості проведення тренувального процесу при заняттях зі студентами у групах спортивного удосконалення: [спортивні ігри] / Микола Олексійович Носко, Олександр Олександрович Данілов, Валерій Миколайович Маслов // Фізичне виховання і спорт у вищих навчальних закладах при організації кредитно-модульної
- технології: підруч. для каф. фіз. вихов. та спорту ВНЗ. — К., 2011. — С. 115-134.
5. Романенко В. А. Психофизиологический статус студенток: [монография] / Валерий Романенко. - Донецк; Saarbrücken: LAP LAMBERT Academic Publishing, 2013. - 192 с.
6. Терентьева Н. О., Проников О. К. Проектирование подготовки фахівців за освітньо-науковими програмами (науки про освіту) / Наталія Олександрівна Терентьева, Олександр Костянтинович Проников // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія : Педагогічні науки. - 2016. - Вип. 137. - С. 54-57.
7. Хелл, Ларри А. Теории личности: основные положения, исследования и применение: учеб. пособие [для студ. вузов, обучающихся по направлению и спец. психология]: Пер. с англ. / Л. А. Хелл, Д. Д. Зиглер. - СПб.: Питер; М.; Нижний Новгород; Воронеж: [б.и.], 2003. - 606 с. - (Серия "Мастера психологии").

REFERENCES

1. Ilin E. P. Differentsialnaya psihofiziologiya / Evgeniy Pavlovich Ilin. - SPb.: Piter, 2001. - 464 s. - (Seriya «Uchebnik novogo veka»).
2. Kul'chyc'ka Iryna. Rol' ta znachennja dyscypliny «sportyvno-pedagogichne vdoskonalennja» v pidgotovci studentiv do profesijnoi' dijal'nosti /Iryna Kul'chyc'ka// Fizychna kul'tura, sport ta zdorov'ja nacii': zb. nauk. prac' / Vinnyc'kyj derzhavnyj pedagogichnyj universytet imeni Myhajla Kocjubyns'kogo. - Vinnycja : «Planer», 2015. - Vyp. 1. - S. 332-335.
3. Merlyn V.S. Oчерk teoryy temperamenta / Volf Solomono-vych Merlyn; Akad. pedagog. nauk RSFSR. - M.: Prosvesh-henye, 1964. - 304 s.
4. Nosko M. O. Osoblyvosti provedennja trenuval'nogo procesu pry zanjattjah zi studentamy u grupah sportyvnoho udoskonalennja: [sportyvi igry] / Mykola Oleksijovyh Nosko, Oleksandr O Aleksandrovych Danilov, Valerij Mykola-jovyh Maslov // Fizyчне vyhovannja i sport u vyshhyh navchal'nyh zakladah pry organizacii' kredytno-modul'noi' tehnologii': pidruch. dlja kaf. fiz. vyhov. ta sportu VNZ. — K., 2011. — S. 115-134.
5. Romanenko V. Psihofiziologicheskij status studentok: [mono-grafija] / Valerij Romanenko. - Donetsk; Saarbrücken: LAP LAMBERT Academic Publishing, 2013. - 192 s.
6. Terent'jeva N. O., Pronikov O. K. Proektuvannja pidgotovky fahivciv za osviti'o-naukovymy programamy (nauky pro osvitu) / Natalija O Aleksandrivna Terent'jeva, O Aleksandr Kost-jantynovyh Pronikov // Visnyk Chernigivs'kogo nacional'nogo pedagogichnogo universytetu. Serija : Pedagogichni nauky. - 2016. - Vyp. 137. - S. 54-57.
7. H'ell, Larry A. Teoryy lychnosti: osnovnie polozhenija, yssledovanyja y pryminenye: ucheb. posobyje [dlja stud. vuzov, obuchajushhysja po napravleniju y spec. psihologija]: Per. s angl. / L. A. H'ell, D. D. Zyglер. - SPb.: Pyter; M.; Nyzhnyj Novgorod; Voronezh: [b.y.], 2003. - 606 s. - (Seryja "Mastera psihologyy").

Temperament Characteristics` Features of Students Involved in the Group of Sports-Pedagogical Perfection

S. G. Priymak

Abstract. The paper studied temperamental features of male students aged 17-23 years, working in the groups of sports-pedagogical perfection in boxing, kick boxing, biathlon, volleyball. It was found that accord the level of introversion and extraversion, emotional stability and neuroticism students are different by the level of manifestation of a character feature. Extroverts comparing with introverts have higher emotional stability and significantly less degree of dominance of inhibitory processes and higher speed of excitement development.

Keywords: the educational process, students, temperament.

Особенности свойств темперамента студентов, занимающихся в группах спортивно-педагогического совершенствования

С. Г. Приймак

Аннотация. В работе изучались темпераментальные особенности студентов мужского пола в возрасте 17-23 года, занимающихся в группах спортивно-педагогического совершенствования по боксу, кикбоксингу, биатлону, волейболу. Выявлено, что по уровню экстраверсии и интроверсии, эмоциональной устойчивостью и нейротизмом студенты отличаются уровнем проявления той или иной черты. У экстравертов, по сравнению с интровертами выше эмоциональная стабильность и достоверно меньше степень доминирования процессов торможения и большая скорость развития возбуждения.

Ключевые слова: образовательный процесс, студенты, темперамент.